

ציפוי מבית ומחוץ

תוכו כברו

ארון הברית נקרא גם בשם "ארון העדות", על שם לוחות העדות שהיו בו. פרשת תרומה פותחת את ציווי מלאכת בניית המשכן, המכונה "משכן העדות", בתיאור "ארון העדות".

הארון עצמו היה עשוי עץ ומצופה זהב. בעניין זה מדגישה התורה:

"וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר, מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפְּנֵנּוּ..." (שמות כה, יא)

"מבית ומחוץ" כלומר, פנים הארון וחיצוניותו היו זהים. כאן וכאן היה ציפוי של זהב טהור. מכאן מסיקה הגמרא מסקנה מאוד משמעותית:

"אמר רבא: כל תלמיד חכם שאין 'תוכו כברו' אינו תלמיד חכם, שנאמר: 'מבית ומחוץ תצפננו'." (יומא עב:)

כוונת רבא לומר, שתלמיד חכם אמור לייצג את התורה. אם אין בו יושר פנימי ויראת שמים אמיתית, אינו ראוי לתואר תלמיד חכם, ואינו ראוי לשאת את דגל התורה ולשמש כמנהיג ומורה דרך לציבור. ממשיכה הגמרא ומספרת:

"היה רבי ינאי מכריז ואומר: חבל על מי שאין לו בית, והוא עמל על הכנת השער לבית." (שם)

כלומר אין טעם בעיסוק בהופעה חיצונית, כאשר הפנימיות ריקה מתוכן. זאת ועוד.

כשם שעֲדוֹת חייבת להיות נאמנת למציאות המקורית, כך ארון העֲדוֹת צריך להיות נאמן למה שהוא מייצג. הפסוק הבא ידגים את המושג 'תוכו כברו'.

”צֶדֶק לְבִשְׁתִּי וַיִּלְבָּשֵׁנִי...” (איוב כט, יד)

כלומר, הצדק שימש עבורי כבגד חיצוני, וזהו "צֶדֶק לְבִשְׁתִּי". מצד שני, היה הצדק נטוע בתוך תוכי, ואני שימשתי לו כבגד חיצוני, וזהו "וַיִּלְבָּשֵׁנִי" (הוא לבש אותי כבגד). במילים אחרות, איוב אומר: הצדק, שאותו דרשתי כלפי חוץ, לא היה מְסוּוּהָ לֵאמֹר צדק בתוכי פנימה; אלא חיצוניותי שיקפה נאמנה את פנימיותי. מה שמפליא הוא, שהמקור לכל הרעיון הזה, הוא הפסוק "מִבֵּית וּמְחוּץ תִּצְפְּנֵנוּ". לכאורה, עצם המושג 'ציפוי' משדר את ההיפך הגמור. ציפוי הזהב מסתיר את הפנים שהוא עץ פשוט! אין זה 'תוכו כברו'! כדי להבין ביטוי זה לעומקו, נתבונן בסיפור המעשה הבא המופיע בגמרא.

■ רבן גמליאל ורבי יהושע

"מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע. אמר לו: תפילת ערבית רשות או חובה? אמר לו: רשות. בא לפני רבן גמליאל. אמר לו: תפילת ערבית רשות או חובה? אמר לו: חובה. אמר לו: והלוא רבי יהושע אמר לי רשות? אמר לו: המתן עד שיכנסו בעלי תריסין (תלמידי חכמים המתמודדים בהלכה כגיבורים בשדה הקרב) לבית המדרש. [כלומר, רבן גמליאל הקפיד שההלכות הנקבעות בבית המדרש תהיינה אחידות לכולם, ולא שכל חכם יפסוק כראות עיניו]. כשנכנסו בעלי תריסין, עמד השואל ושאל: תפילת ערבית רשות או חובה? אמר לו רבן גמליאל (שהיה נשיא הסנהדרין): חובה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם חולק בדבר הזה? אמר לו רבי יהושע (שהיה אב בית הדין): לא! אמר לו: והלוא משמך אמרו לי רשות? אמר לו (רבן גמליאל): יהושע! עמוד על רגליך ויעידו בך (העד עדות אמת). עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: '...היאך יכול החי להכחיש את החי?'. היה רבן גמליאל יושב ודורש, ורבי יהושע עומד על רגליו (כעונש)...".

(ברכות כז:)

רבן גמליאל, שהיה נשיא הסנהדרין, דרש מכל אחד, חכם כתלמיד, לומר את מה שהוא חושב ביושר וללא משוא פנים.

מספרת הגמרא בהמשך:

”...אותו היום (אחרי שהורידו את רבן גמליאל מנשיאותו, ומינו את רבי אלעזר בן עזריה לנשיא) סילקו לשומר הפתח, וניתנה להם רשות לתלמידים להיכנס. שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבית המדרש.

באותו היום ניתוספו כמה ספסלים לבית המדרש.

חלשה דעתו של רבן גמליאל. אמר, שמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל? הראו לו בחלומו כדים לבנים מלאים אפר שחור. והאמת, שלא כך הוא (החלום היה להרגעתו בלבד). אותו היום לא הייתה הלכה תלויה (מסופקת) שלא פירשוהו, ומסכת שלמה נתחברה באותו היום, והיא מסכת עדויות.” (שם כח.)

האירוע הזה היה אירוע מכונן, והסערה שהתחוללה הולידה דפוס חדש של השתתפות הכול בבית המדרש. את ההוכחה שלנגד עיניו של רבן גמליאל לא עמדה טובתו האישית אלא הדאגה לעם ישראל ולתורת ה', תספק העובדה הבאה:

”אף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת (למרות שירד מגדולתו והפך להיות כאחד החכמים הרגילים).

בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש. אמר להם: מה אני לבוא בקהל? (האם יקבלו אותי כגר?) אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה לבוא בקהל. אמר לו רבי יהושע: מותר אתה לבוא בקהל... (כאן התנהל ביניהם ויכוח הלכתי, שהסתיים בניצחונו של רבי יהושע).

מיד התירוהו לבוא בקהל. אמר רבן גמליאל: הואיל וכך הוא, אלך ואפייס את רבי יהושע. כשהגיע לביתו, ראה את כותלי ביתו שחורים מפיה. אמר לו (רבן גמליאל): מכותלי ביתך ניכר אתה שפחמי אתה (מלאכתך בעשיית פחמים). אמר לו (רבי יהושע): אוי לו לדור שאתה פרנסו ואוי לה לספינה שאתה קברניטה, שאינך יודע בצערם של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים.” (שם)

■ ניתוח והעמקה

לכאורה נראה שהויכוח פרץ על רקע השאלה, האם תפילת ערבית היא רשות או חובה; אך מאחורי הקלעים, נסב ויכוח על עניין אחר לגמרי.

רבן גמליאל הציב תנאי יסודי בפני כל מי שרוצה לבוא וללמוד בבית המדרש. התנאי היה, שכל תלמיד יהיה 'תוכו כברו'. כלומר, שהתלמיד יהיה ברמה גבוהה מאוד של יושר ואמינות עוד לפני כניסתו לבית המדרש.

רבי יהושע חשב אחרת. לדעתו לימוד התורה מדריך ומכוון את התלמיד, ואין צורך להבטיח, שעוד לפני שייכנס לבית המדרש יועמד במבחן האמינות. מבחן כזה, עלול לסגור בפני מאות תלמידים פוטנציאליים את השער ללימוד התורה. רבן גמליאל, ביקש לְלַמֵּד תלמידים איכותיים. רבי יהושע, ביקש ללמד לְכָל, בתקווה שמהם יצאו יחידי הסגולה.

כלומר, הויכוח האמיתי היה על שומר הפתח, האם יש צורך בשמירה או לא. משום כך, אחרי שהורידו את רבן גמליאל מנשיאותו ומינו את רבי אלעזר בן עזריה, הדבר הראשון שעשו חכמי בית המדרש היה לסלק את שומר הפתח.

זו בדיוק הייתה הסיבה להקפדה של רבן גמליאל. אנו מדמיינים אותו אומר לרבי יהושע: איך זה ייתכן שאני מציב שומר שימנע מתלמיד שאין תוכו כברו מלהיכנס לבית המדרש, בעוד שאתה – רבי יהושע, אב בית הדין, מראה דוגמא שלילית לתלמידים? מחוץ לכותלי בית המדרש, אתה מורה לתלמידים: תפילת ערבית רשות. ואילו כאן – בתוך בית המדרש, אתה משנה את גרסתך ואומר, שאין מי שחולק על עמדתי המחייבת את תפילת ערבית. אתה אינך ממלא את התנאי היסודי של 'תוכו כברו'!

הגמרא ממשיכה ומספרת, שרבן גמליאל חלם חלום. בחלומו, כדים לבנים רבים מלאים אפר שחור. פירושו של דבר הוא, שכל התלמידים שניתוספו באותו היום, אין 'תוכם כברים', כשם שהכדים הלבנים אינם משקפים את מה שיש בתוכם. החלום הזה הרגיע אותו.

חלומו של רבן גמליאל בא בעקבות חששו, שהמבחנים שהוא ערך אינם משקפים את האמת, ואולי הוא מחמיץ הזדמנויות בקבלת תלמידים רבים כלבבו. חכמי הגמרא חולקים על מה שמשמע ממִסָּר החלום, באומרם, שכל הופעת החלום לרבן גמליאל, הייתה אך ורק בכדי להניח את דעתו, ולא מפני שהאמת כך. הגמרא

מציינת, שמספר ספסלי התלמידים שניתוספו באותו היום לבית המדרש נע בין ארבע מאות לשבע מאות, ובאותו היום נתחברה מסכת עדויות. מעניין מאוד, שדווקא באותו היום נתחברה מסכת שכל כולה עדויות שנתקבלו להלכה. ביסוד העדות עומדת הנאמנות. מאות או אלפי תלמידים עלומים נוספים לא שיבשו את האמת שהתבררה באותו היום:

”...עדויות ה' נאמנה מחכימת פתי”.

(תהילים יט, ח)

סוגיה זו של עדות נאמנה למקור קשורה לסוגיית 'תוכו כברו'; וקשורה לתורה הגנוזה בארון העדות, שעליו נאמר "מבית ומחוץ תצפנו". כלומר, הארון מייצג נאמנה את התורה שבתוכו.

■ האמת הפנימית

ננתח גם את המשכו של הסיפור:

”כשהלך רבן גמליאל לפייס את רבי יהושע, ראה את כותלי ביתו שחורים מפיה. אמר לו: מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה”.

(עושה פחמים)

בתגובתו, מכה רבי יהושע בשבט לשונו בעצמה רבה:

”אוי לו לדור שאתה פרנסו ואוי לה לספינה שאתה קברניטה, שאינך יודע בצערן של תלמידי חכמים, במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים!”

כלומר, אתה רבן גמליאל, מדקדק ובוחר כל תלמיד שבא ללמוד, אם 'תוכו כברו'. מדוע אינך בודק איך הם חיים ובמה הם מתפרנסים? מדוע אינך בודק את המתרחש בתוך ביתם? הנה הדוגמה לפניך: אני, אב בית הדין, מתפרנס בצער ובעוני מעשיית פחמים. מדוע אינך נכנס אל תוך ביתו של כל אחד מתלמידיך בכדי לבחון במה אפשר לעזור לפרנסתו? כמנהיג וכקברניט, בדוק בבקשה את האמת העלובה, החבויה מאחורי אב בית הדין (רבי יהושע), שהעמדת אותו על רגליו וביישת אותו ברבים!

מצד שני, אסור לנו להתעלם מגדלות נפשו של רבן גמליאל. למרות שהעבירו אותו מנשיאותו, המשיך רבן גמליאל להיכנס לבית המדרש ולהשתתף בדיונים כחבר מן השורה. הוא אפילו ניהל ויכוח שווה בשווה מול רבי יהושע.

עובדה זו מעידה, כי לנגד עיניו של רבן גמליאל לא עמד כבודו האישי, כי אם שמירה על כבוד הנשיאות.
נשים לב לדבריו: "שמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל?"!

ציפוי – אמת ושקר

כאן המקום לבירור יסודי. האם באמת צריך האדם להיות שקוף, תוכו כברו? האם צריך לבטא את כל מה שחושבים? האם אסור לשמור סוד? במילים אחרות, אם הציפוי הוא שלילי, כיצד נסביר את הפסוק הבא:

"וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתְנוּת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם" (בראשית ג, כא)

השאלות הן רבות.

האם בני אדם צריכים ללכת ללא לבוש כדי להדגיש שתוכם כברם? האם משה רבנו לא עשה כהוגן כאשר שם על פניו מסווה? מה נאמר על הענן שכיסה את הר סיני בזמן גילוי השכינה? לאור שאלות אלו, יש צורך לחלק בין שני סוגים של ציפוי. אם הציפוי נועד להגנה על התוכן הפנימי, או הגנה על הסובבים מעוצמתו של התוכן הפנימי, הרי שהוא חיובי ואף חיוני ואמיתי. אך אם הציפוי נועד לשם הטעיה, אז הוא שלילי. אסור שחליפה חיצונית מפוארת תכסה על מידות פנימיות מקולקלות.

בכלי המשכן, תפקיד ציפוי הזהב היה להגן על העץ שלא ירקב. הזהב היא מתכת אצילה שאינה נאכלת בשיני הזמן. אם ציפוי הזהב בארון הברית היה כדי ליצור רושם של יופי בלבד, מדוע היה צריך לצפות גם את הפְּנִים? הרי משעה שהונחה הכפורת על הארון, אסור היה לפותחה עד עולם, ואיש לא יוכל לראות את פְּנִים הארון!

מן המשכן נעבור לגוף האדם.

תפקיד העור הוא להגן על הגוף מפני חדירת חיידקים ווירוסים מבחוץ, ולא ליצור רושם חיצוני של יופי בלבד.

מגוף האדם נעבור להר סיני.

הענן כיסה את ההר כדי להגן על בני ישראל מפני מראה כבוד ה', ומשה רבנו שם על פניו מסווה כדי להגן על בני ישראל מפני האור שקרן מפניו. בחזרה לרבי יהושע ורבן גמליאל.

רבי יהושע לא רצה להתבטא בפומבי מול כל חכמי הסנהדרין ולומר, שתפילת ערבית היא רשות, נגד דעתו של הנשיא. רבן גמליאל הנשיא כבר הביע את עמדתו, ומשום כבוד הנשיאות לא ראוי לחלוק עליו בגלוי.

כאן המקום לציין, כי סדר הדיון בדיני נפשות הוא, שמתחילים לשמוע את חוות דעתם של דייני הסנהדרין מן הקטן אל הגדול ולא להיפך. הנוהל הזה נעשה, בכדי לאפשר לכל אחד להביע את עמדתו באופן חופשי, מבלי לחשוש פן יחלוק על הגדול ממנו.

אם היה רבן גמליאל שואל לדעתו של רבי יהושע לפני שהביע הוא את עמדתו, בודאי היה שומע שתפילת ערבית היא רשות! הבעיה הייתה, שרבן גמליאל הביע ראשון את דעתו, ובכך חסם את רבי יהושע מלהביע דעה חולקת.

לכל זה התעורר רבן גמליאל בעקבות מה שקרה בהמשך.

אחרי שרבן גמליאל הועבר מנשיאותו, התעורר בבית המדרש עוד ויכוח בנוכחות רבן גמליאל. כאן רבי יהושע אינו מהסס מלחלוק על רבן גמליאל, ולומר לגר העמוני שרשאי הוא לבוא בקהל! אז הבין רבן גמליאל, שבפעם הקודמת שמר רבי יהושע על כבוד הנשיאות ומשום כך נמנע מלחלוק עליו, ולא מפני שאין תוכו כברו.

דובר אמת בלבבו

בכל בוקר אנו מבטאים בתפילה את רצוננו להימנות על אלו ש'תוכם כברם':
"לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כבגלוי ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו".

אסור שנהיה בין אלה שישעיהו הנביא מלגלג עליהם:

"הַמְתַּקְדְּשִׁים וְהַמְטַהְרִים אֶל הַגְּבוּלוֹת (שומרים על ניקיונם החיצוני), ... אֲכִלֵי בֶשֶׂר
הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעֶכְבָּר (רקובים מבפנים)..."

(ישעיהו סו, יז)

בכל זאת, הכתוב משבח את אלו היודעים לשמור סוד ולא לגלותו:

(משלי יא, יג)

"...וְנֶאֱמַן רוּחַ מְכֻסָּה דָבָר."

ועלינו להיזהר ממה שהזהירה אותנו התורה:

(ויקרא יט, טז)

"לֹא תֵלֵךְ רֶכֶל בְּעַמֶּיךָ..."

כי "הוֹלֵךְ רֶכֶל מְגַלֵּה סוּד..." (משלי שם)

שמירת סוד היא פעולה הגנתית, ואינה פעולה המכוונת להטעיה.

איך כל זה מתחבר עם המחלוקת שהייתה בין רבן גמליאל ובין רבי יהושע על תפילת ערבית, בשאלה אם היא רשות או חובה?

תפילות שחרית ומנחה הם שני קצותיו של היום המגולה. הם מסמלים את הצד החיצון. תפילת ערבית היא בלילה המכוסה, והיא מייצגת את הצד הפנימי החבויה. השאלה שנשאלה היא, האם מעמד תפילת ערבית צריך להיות כשחרית ומנחה? במילים אחרות, האם יש להקפיד על 'תוכו כברו'?

■ **ויכוח קדום**

ויכוח זה בין רבן גמליאל לרבי יהושע, על אַמַּת המידה לקבלת תלמידים, נעוץ בויכוח קדום בין בית שמאי לבית הלל. במסכת אבות נאמר:

"...הם (אנשי כנסת הגדולה) אמרו שלושה דברים, הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה".
(אבות א, א)

מסכת אבות דרבי נתן, מלמדת אותנו מעט על הרקע להוראה זו של "והעמידו תלמידים הרבה":

"בית שמאי אומרים: אל יִשְׁנֶה (לְיָמֵד) אדם, אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות (מיוחס) ועשיר".
(פרק ב, הלכה ט)

כלומר 4 קריטריונים:

1. חכמה – להבין את התורה.
 2. עניו – מידות טובות.
 3. בן אבות – זכות אבות.
 4. עשיר – שיוכל לשבת וללמוד בלי דאגות פרנסה.
- ללא כל ספק, רַף (משוכה) הקבלה הזו הוא גבוה מאוד.

בית הלל חולקים לחלוטין על בית שמאי:

”בית הלל אומרים: לָפֶל, אדם ישנה (לכל מי שמעוניין ללמוד). שהרבה פושעים היו בהם בישראל, ונתקרבו ללמוד תורה ויצאו מהם צדיקים וחסידיים וכשרים”.

(שם)

כלומר, מהותו של הויכוח היה, האם צריך להבטיח מראש מידות נעלות ותכונות נדרשות (כדעת בית שמאי), או שנאפשר לתהליך הפנימי של לימוד התורה, לבצע זאת במקומנו (כדעת בית הלל); דהיינו, לסמוך על כוח התורה לעֲדָן את מידותיו של התלמיד ולהדריך אותו בדרכי האמת והיושר.

סילוק שומר בית המדרש היווה איתות ברור, שדעת חכמי אותו דור הייתה כדעת בית הלל, ולא כרבן גמליאל שהחמיר כבית שמאי.

